

Andrzej SAKSON

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przemiany demograficzne i procesy migracyjne w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej

Współczesna Rosja przeżywa najgłębszy w historii kryzys demograficzny. Ma on charakter systemowy i cywilizacyjny. Według prognoz ujemny przyrost naturalny utrzyma się co najmniej do połowy XXI w. Szacuje się, że liczba ludności może się zmniejszyć nawet o jedną trzecią.

Spadek liczby ludności Rosji wynika z ujemnego przyrostu naturalnego. Różnica między liczbą zgonów a liczbą narodzin, utrzymująca się obecnie na poziomie około 800–900 tys. osób rocznie, w przyszłości powinna się jeszcze zwiększyć. Najpoważniejszym problemem jest nadumieralność mężczyzn w wieku produkcyjnym. Długotrwałej tendencji obniżania się średniej długości życia towarzyszy proces starzenia się społeczeństwa. Doszło już do zdeformowania piramidy wiekowej, co będzie skutkować utrwaleniem się negatywnych tendencji w przyroście naturalnym¹.

Rosjanie wymierają w dramatycznym tempie. Przez ostatnie 14 lat ubyło ich 15%. Prognozy ONZ mówią, że do 2050 r. populacja Rosji zmniejszy się z dzisiejszych 142 mln do 113 mln, a może nawet tylko do 96 mln ludzi.

Rosjanie żyją krótko – mężczyźni średnio tylko 58 lat, czyli o dziewięć lat krócej niż Polacy. Dwie na trzy ciąży kończą się aborcją. Tylko nieliczne małżeństwa decydują się na drugie dziecko².

Najbardziej widocznym przejawem kryzysu demograficznego w Rosji jest malejąca liczba ludności tego kraju. Rosja nigdy nie należała do państw o dużej gęstości zaludnienia, jednak w centralnych guberniach

¹ L. Szerepka, *Sytuacja demograficzna Rosji*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich” nr 24, Warszawa 2006, s. 30.

² W. Radziwinowicz, *Rosji brakuje Rosjan*, „Gazeta Wyborcza” z 5.07.2006, s. 8; T. Bielecki, *Zapaść. Demograficzna katastrofa Rosji*, „Gazeta Wyborcza” z 30.04–1.05.2008, s. 16.

już w XIX w. występował silny „głód ziemi”. Obecnie nawet w tym regionie jest wiele wyludnionych osad, a ziemia nie jest uprawiana. Spis powszechny z 2002 r. ujawnił, że w Federacji Rosyjskiej znajduje się prawie 13 tys. opuszczonych miejscowości. Główną przyczyną spadku liczby ludności Rosji jest znaczny wzrost śmiertelności, któremu towarzyszy spadek liczby narodzin. Długotrwałe oddziaływanie tych czynników prowadzi do zmian strukturalnych w społeczeństwie m.in. zmiany jego struktury wiekowej, a tym samym utrwała i pogłębia negatywne tendencje demograficzne.

Poczynając od 1993 r. liczba ludności Rosji systematycznie maleje. W 1993 r. wynosiła ona 148,6 mln osób, w 2001 r. – 146,3 mln, w 2005 r. – 143 mln, a w 2011 r. – 142,9 mln. Oznacza to, że w ciągu osiemnastu lat liczba ludności zmniejszyła się o 5,7 mln osób³.

Jedną z głównych przyczyn spadku liczby rodzących się dzieci jest pogłębiający się kryzys instytucji rodziny. Większość zawieranych małżeństw rozpada się. Według spisu z 2002 r. 47% rosyjskich kobiet mogących prawnie wstąpić w związek małżeński (w wieku ponad 16 lat), żyje samotnie. Z nich 18% to wdowy, a 11% – rozwiedzione.

Na gwałtowne załamanie się przyrostu naturalnego w Rosji na początku lat dziewięćdziesiątych wpłynął także proces rozpadu ZSRR i towarzyszący mu kryzys społeczno-ekonomiczny⁴.

W celu przeciwdziałania tym niekorzystnym zjawiskom, które stanowią poważną przeszkodę w umacnianiu pozycji gospodarczej i politycznej Rosji na arenie międzynarodowej, w lipcu 2006 r. Władimir Putin podpisał specjalny dekret „O polityce państwa dotyczącej rodaków za granicą”. Zawiera ona system zachęt do repatriacji dla rosyjskiej diaspory.

To odwrócenie polityki carskiej Rosji, a następnie komunistycznych władz ZSRR, które za pomocą dodatków płacowych, awansów i przydziałów mieszkaniowych zachęcały Rosjan do emigracji na tereny podporządkowane lub podbijane przez Moskwę. Ten proces został nagle zahamowany, gdy w 1991 r. budowane przez stulecia imperium gwałtownie rozpadło się na Rosję oraz kilkanaście niezależnych krajów obszaru poradzieckiego. Poza granicami rosyjskiej macierzy zostało wtedy co najmniej 25 mln etnicznych Rosjan. Inne dane mówią o 33 mln Rosjan,

³ Dane Banku Światowego za 2011 r. [www.google.pl public](http://www.google.pl/public). 24.04.2013.

⁴ L. Szerepka, *Sytuacja demograficzna...*, s. 10.

z tego w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw – ponad 18 mln. Ponad połowie z nich udało się przesiedlić do Rosji w latach dziewięćdziesiątych XX w., choć tylko niewielka garstka skorzystała z obiecywanego finansowego wsparcia Moskwy dla repatriantów. Potem było o wiele gorzej, bo nowa rosyjska ustawa o obywatelstwie z 2002 r., zrównywała obywateli spoza rosyjskich krajów byłego ZSRR z „normalnymi cudzoziemcami”. Już po roku ogłoszono kilkuletnie moratorium, dzięki któremu posiadacze radzieckich dowodów mogą uzyskać obywatelstwo rosyjskie w przyspieszonym trybie, ale z powodu bezwładu biurokracji nadal w Rosji mieszka około 2 mln nielegalnych imigrantów o rosyjskich korzeniach. Aby ubiegać się o obywatelstwo, muszą oni m.in. udowodnić, że potrafią zarobić w Rosji na swoje utrzymanie.

Rosja ma dodatni bilans migracyjny, głównie dzięki nadwyżce w wymianie z obszarem Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Skala przepływów migracyjnych jednak systematycznie maleje i rekompensują one zaledwie około 10% ubytków ludnościowych Federacji Rosyjskiej⁵.

Problemy demograficzne w istotny sposób wpływają na politykę władz w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Po rozpadzie ZSRR liczący 15 096 km² region Rosji, stanowi eksklawę w „morzu Unii Europejskiej” (Litwy i Polski). Spadek liczby mieszkańców tego „najbardziej na zachód wysuniętego Obwodu”, który notowany jest po 2002 r. będzie się pogłębiał. Szacuje się, że do 2015 r. liczba osób w wieku produkcyjnym spadnie tam o 15%, tymczasem dla normalnego rozwoju potrzebny jest wzrost tego wskaźnika o około 30%. W październiku 2005 r. ówczesny gubernator Georgij Boos oświadczył, że w regionie mogłoby swobodnie mieszkać około 5 mln osób, a priorytetem jego polityki będzie doprowadzenie do szybkiego podwojenia liczby mieszkańców Obwodu. Władze chcą to osiągnąć poprzez wdrożenie programów repatriacyjnych, skierowanych głównie do Rosjan mieszkających w państwach bałtyckich. W związku z tym przystąpiono do opracowywania specjalnych planów w tym zakresie. Także Nikołaj Tułajew, członek Rady Federacji z ramienia Kaliningradzkiej Dumy Obwodowej, opowiedział się za przesiedleniem do Obwodu Kaliningradzkiego ludności rosyjskojęzycznej z krajów nadbałtyckich. Według niego „Obwód Kaliningradzki zgodnie ze swoją rolą i miejscem, a także zgodnie z potencjałem swego rozwoju gospodarczego, bezwarunkowo wymaga

⁵ T. Bielecki, *Rosyjska repatriacja*, „Gazeta Wyborcza” z 10.02.2006, s. 12.

przyrostu ludności, zasobów siły roboczej w znacznie większym zakresie, aniżeli mamy w chwili obecnej⁶.

Spis ludności wykazał, że w październiku 2002 r. Obwód Kaliningradzki stale zamieszkiwało 955,2 tys. osób, w tym 456,3 tys. mężczyzn i 498,9 tys. kobiet. W zdecydowanej większości – około 78% – byli to Rosjanie.

W porównaniu do stanu ze spisu z 1989 r. ludność Obwodu wzrosła o 84 tys. osób, ale głównie w wyniku przyrostu migracyjnego, który wyniósł 135,0 tys. osób (przybyło 489,7 tys., ubyło 354,7 tys. osób). Ubytek naturalny wyniósł 51 tys. osób (urodziło się 120,5 tys., zmarło 171,5 tys. osób).

741,8 tys. osób mieszkało w miastach (77,66%), a 213,4 tys. osób (22,34%) – na wsi. W Kaliningradzie w 2010 r. mieszkało na stałe 431,5 tys. osób (45% całej ludności Obwodu)⁷.

W latach 1990–2010 liczba ludności Obwodu kształtowała się w sposób następujący: 1990 r. – 878,1 tys.; 1991 r. – 886,8 tys.; 1992 r. – 894 tys.; 1993 r. – 906 tys.; 1994 r. – 913 tys.; 1995 r. – 926 tys.; 1996 r. – 932,1 tys.; 1997 r. – 935,5 tys.; 1998 r. – 943,3 tys.; 1999 r. – 951,3 tys.; 2000 r. – 948,5 tys.; 2001 r. – 946 tys.; 2010 r. – 941,5 tys.⁸

Dla wzrostu liczby ludności coraz istotniejsze znaczenie ma migracja. W okresie od 1994 do 1998 r. saldo migracji przewyższało dwu-trzykrotnie naturalny przyrost ludności. Jednakże od 1999 r. przyrost migracyjny zaczął systematycznie maleć. Wzrost liczby ludności w wyniku urodzeń oraz przyrostu migracyjnego ukazuje tabela 1.

Tabela 1

Dynamika przyrostu naturalnego i migracyjnego w Obwodzie Kaliningradzkim w latach 1994–2000 (w tys. osób)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Przyrost migracyjny	18,1	10,5	8,1	12,1	13,4	3,4	4,9
Przyrost naturalny	-5,2	-4,7	-4,8	-5,2	-5,4	-5,5	-7,3

Źródło: W. S. Bulczak, *Prigraniczna ekonomika*, Kaliningrad 2002, s. 141.

⁶ www.regnum.ru (10.12.2012).

⁷ „Obwód Kaliningradzki” (dalej „OK.”) 2003, nr 11, s. 5; *Obwód Kaliningradzki i województwo warmińsko-mazurskie w liczbach 2011*, Olsztyn 2011, s. 10.

⁸ *Obwód Kaliningradzki...*, s. 10.

Według danych Federalnej Służby Statystyki Państwowej długość życia mężczyzn w Obwodzie Kaliningradzkim wynosiła średnio 58 lat (w Polsce 71 lat), zaś kobiet nieco ponad 70 lat (w Polsce 79 lat). Przyczyną 48,3% zgonów były choroby sercowo-naczyniowe oraz powszechny alkoholizm (roczne spożycie czystego spirytusu na statystycznego mieszkańca wynosiło 14,2 l, podczas gdy już 8 l wywołuje proces nieodwracalnych zmian w organizmie). 40% mieszkańców Obwodu to emeryci lub renciści. W 1992 r. wskaźnik udziału emerytów wynosił 16,8%, a w 2005 r. już 20%⁹.

Zdaniem specjalistów problem demograficzny w Obwodzie można złagodzić, obniżając śmiertelność, podwyższając liczbę urodzeń i prowadząc umiejętną politykę migracyjną.

Deficyt siły roboczej w regionie w najbliższych latach może przekroczyć 40 tys. osób. Innym czynnikiem wpływającym na tutejsze przemiany demograficzne jest wielonarodowościowy charakter Obwodu. Zgodnie z przewidywaniami Agencji Rozwoju Regionalnego przy Ministerstwie Gospodarki Rosji, w Obwodzie Kaliningradzkim może w warunkach komfortowych żyć 2,5 mln osób. Gubernator Obwodu Boss mówił nawet o 5 mln.

Program przesiedleń do Obwodu przewidywał, iż w 2007 r. powinno przeprowadzić się tu 10 tys. Rosjan, a do 2012 r. – 300 tys. (początkowo padała liczba 450 tys. osób). Z tej liczby około 70 tys. zamierzało przyjąć miasto Kaliningrad, około 40 tys. – Czerniachowsk, 30 tys. – Sowietsk, po około 30 tys. – Gusiew i Gurjewsk, pozostałe miasta i rejony – od dwóch do 11 tys. osób. Zgodnie z dekretem prezydenta Rosji z dnia 22 czerwca 2006 r. Obwód znalazł się wśród 12 regionów pilotażowych, które opracowały swoje regionalne programy przesiedlenia. Równolegle trwały przygotowania do uruchomienia dwóch ośrodków migracyjnych – w miejscowościach Niwienskoje i Oziorsk, w których tymczasowo będą przebywać przesiedleńcy.

W prasie kaliningradzkiej pojawiały się jednak opinie, że Obwód nie jest gotów do zapewnienia niezbędnych warunków do życia dla tak dużej liczby przesiedleńców.

Od połowy 2006 r. napłynęło ponad 9 tys. zgłoszeń od obywateli innych państw, którzy chcą wziąć udział w programie przesiedlenia. Z tej

⁹ T. Baryła, W. Hojszczyk, *Obwód Kaliningradzki w pierwszym roku prezydentury Dmitrija Miedwediewa*, „Regiony i Pogranicza. Obwód Kaliningradzki. Fakty. Wydarzenia. Opinie” 2008, cz. 1, s. 7–9.

liczby około 2 tys. osób wypełniło ankiety i udostępniło swoje dane osobowe.

Zainteresowanie przesiedleniem do Obwodu było stosunkowo duże, a pod względem liczby zgłoszeń znalazł się on na drugim miejscu po Moskwie. Ponad połowa potencjalnych przesiedleńców chciałaby mieszkać w Kaliningradzie lub w miastach strefy nadmorskiej. Jednak kwalifikowane kadry najbardziej potrzebne są w rejonach wschodnich Obwodu, dokąd planowano skierować dwie trzecie spośród przyszłych przesiedleńców¹⁰.

Planowana z rozmachem, acz mało realna, akcja osiedleńcza w Obwodzie jest kolejną, czwartą już, dużą falą napływu nowych mieszkańców. Pierwsza z nich i jednocześnie największa przypadła na lata 1945–1950, w którym to okresie miał miejsce główny proces wymiany ludności i nowego osadnictwa.

Znaczny napływ ludności do Obwodu nastąpił po upadku ZSRR, kiedy to na początku lat dziewięćdziesiątych przybyły tutaj tysiące Rosjan z Litwy, Łotwy i Estonii oraz wycofywani z Niemiec i Polski wojskowi wraz z rodzinami. Wśród nich było wiele osób z wyższym wykształceniem (lekarze, nauczyciele, profesura itp.).

Kolejna fala miała miejsce w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Wówczas do Obwodu napłynęło ponad 100 tys. osób z Kazachstanu i Azji Środkowej. Byli to aktywni, zaradni ludzie, którzy z reguły mieli własne firmy. Wwieźli oni do Obwodu około miliarda dolarów, co było największą inwestycją w regionie. Jednak nieprzychylny stosunek do nich ludności miejscowej, a i władz także, czyniących przeszkody w rozwoju biznesu rosyjskojęzycznych „kazachstańców”, zahamował ten proces, i ludzie ci chętniej jadą teraz za Ural i na Syberię.

W 2006 r. gotowość do przesiedlenia się potwierdziło 1100 osób, spośród których 42% to mieszkańcy Kazachstanu, 38% – Uzbekistanu, 10% z różnych regionów Rosji.

8 czerwca 2007 r. władze uroczystie powitały w Kaliningradzie pierwszą grupę przesiedleńców (sześć osób z Łotwy i jedną osobę z Armenii). Po zapoznaniu się z warunkami panującymi w Obwodzie oraz w specjalnym ośrodku w Oziersku (budynek po byłych koszarach wojsko-

¹⁰ „OK.” 2006, nr 11, s. 26; M. Chełmniak, *Obwód Kaliningradzki FR w Europie. Rosyjska enklawa w nowym międzynarodowym ładzie politycznym*, Toruń 2009, s. 107–109.

wych, wzniesiony jeszcze przez Niemców) wszyscy oni „szybko, bez orkiestry wyjechali z powrotem”.

Władze obwodowe starają się nie używać słowa „repatrianci” na określanie nowych przybyszy. Mówią o „migracji ludności zdolnej do pracy”¹¹.

W styczniu 2007 r. ogłoszono rozporządzenie rządu federalnego o zwrocie kosztów przeniesienia (tzw. podjomnyje) rodakom dobrowolnie przemieszczającym się na terytorium Rosji. Regiony, które zgłosiły gotowość przyjęcia przesiedleńców, podzielono na trzy kategorie. Do pierwszej, oznaczonej literą „A”, weszły strategicznie ważne dla Rosji terytoria przygraniczne – wśród nich znalazł się także Obwód Kaliningradzki. Rosjanom, którzy przybędą tu na pobyt stały, będą zwracane koszty przeniesienia – podjomnyje – w wysokości 60 tys. rubli (2260 dolarów), a członkom ich rodzin – po 20 tys. rubli. Do kategorii „B” zaliczono regiony, gdzie jest potrzebna siła robocza i będą realizowane wielkie projekty inwestycyjne. Przesiedleńcom do tych regionów zwrócone zostanie po 40 tys. rubli (1507 dolarów) i po 15 tys. rubli na członka rodziny. Decyzję o wypłaceniu podjomnych podejmuje terytorialny organ służby migracyjnej w miejscu rejestracji przesiedleńca i na jego wniosek.

Premier Rosji podpisał także postanowienie regulujące tryb wypłacania przesiedleńcom zasiłków miesięcznych w przypadku braku dochodów z tytułu pracy, działalności gospodarczej lub innej. Taki zasiłek przysługuje przesiedleńcom do czasu uzyskania przez nich obywatelstwa rosyjskiego, ale nie dłużej niż przez sześć miesięcy. Przy tym jego wysokość będzie wynosić 50% minimum socjalnego, ustalonego w danym podmiocie Federacji Rosyjskiej. Decyzję o wypłaceniu zasiłku także podejmuje regionalny oddział służby migracyjnej w ciągu 15 dni po złożeniu podania przez uczestnika programu przesiedleńczego¹².

Do końca marca 2008 r. do eksklawy kaliningradzkiej przybyło 1057 osób (471 uczestników państwowego programu migracyjnego i 586 członków ich rodzin). Do końca kwietnia 2008 r. na pobyt stały zdecydowało się kolejne 1253 przesiedleńców, w tym 575 uczestników programu państwowego i 678 członków ich rodzin. Do władz obwodowych napłynęło 4060 ankiet kandydatów do przesiedlenia, a z tej liczby uzgodniono przyjazd 2238 osób wraz z 3701 członkami ich rodzin – ogółem 5939

¹¹ „OK.” 2007, nr 4, s. 12; K. Zuchowicz, T. Serwetnik, *Kaliningrad: więcej Rosjan przy polskiej granicy*, „Rzeczpospolita” z 23–24.06.2007, s. A6.

¹² „OK.” 2007, nr 1, s. 14, 15.

osób. Do końca maja 2008 r. liczba przesiedleńców zwiększyła się o 1478 osób. Większość przesiedleńców jeszcze przed przybyciem do regionu ma, po uzgodnieniu z odpowiednim zakładem, zapewnione miejsce pracy. Zaledwie 110 osób po przybyciu do regionu zwróciło się do Agencji ds. Zatrudnienia Ludności o pomoc w uzyskaniu miejsca pracy. Osobom poszukującym pracy zapewnia się opiekę nad dziećmi w ośrodku przesiedleńczym *Siewiernyj* koło Bagrationowska. Przygotowywane były jeszcze dwa ośrodki przesiedleńcze w Oziersku i Frunzienskoje, położonych na granicy rejonów czeniachowskiego i prawdńskiego, choć władze Obwodu przyznały, że plan przesiedleńczy na lata 2007–2008 nie zostanie zrealizowany w całości.

Program „Poprawa sytuacji demograficznej w Obwodzie Kaliningradzkim” zakładał, że w 2008 r. przesiedli się tutaj (bez członków rodzin) 20 tys. osób, w 2009 r. – 40 tys., 2010 r. – 70 tys., 2011 r. – 110 tys. i 2012 r. – 50 tys. Kryzys gospodarczy z lat 2008–2009 spowodował, że plany te okazały się mało realne. Szacuje się, że rocznie może to być zaledwie od 1200–1600 „Rosjan zamieszkałych za granicą”¹³.

Kryzys zapoczątkowany w 2008 r. spowodował istotne ograniczenie rozmiarów akcji przesiedleńczej.

Według danych z czerwca 2010 r. do Obwodu przesiedliło się ogółem 6707 osób (inne źródła podają liczbę 7 tys.)¹⁴. Stanowi to 41% wszystkich przyjazdów do Rosji w ramach federalnego programu wspierania dobrowolnego przesiedlania rodaków zza granicy, uchwalonego w 2006 r.¹⁵

¹³ T. Baryła, W. Hojszyk, *Obwód...*, s. 10–14.

¹⁴ www.kaliningradka.ru (23.06.2010).

¹⁵ Obejmuje on obecnie swym zasięgiem 12 regionów Rosji. Każdy region opracował własny program. W Obwodzie Kaliningradzkim jest to zbiór około 40 aktów prawnych i planistycznych. Opisuje on pomoc socjalną dla przesiedleńców, bezpłatną pomoc medyczną, zabezpieczenie miejsc w przedszkolach i szkołach, zaopatrzenie emerytalno-rentowe, wypłatę tzw. podjomnych (60 tys. rubli dla uczestnika programu i 20 tys. na każdego członka jego rodziny), zwrot kosztów podróży i przewozu majątku osobistego (5-tonowy kontener na rodzinę 3-osobową i 10-tonowy na rodzinę z większą liczbą osób). Program nie zobowiązuje przesiedleńców do przyjmowania obywatelstwa rosyjskiego. Dla osób chcących je nabyć stosuje się uproszczony sposób jego nadawania. W Kaliningradzie opracowano także system dodatkowych ulg, np. mieszkaniowych. „Regiony i Pogranicza. Obwód Kaliningradzki. Fakty Wydarzenia. Opinie” 2009, nr 4, s. 3.

W 2009 r. do Obwodu Kaliningradzkiego napłynęło jedynie 2212 osób. Tak mała liczba przesiedleńców (wcześniej zakładano, że będzie to w tym roku 40 tys. osób) była wynikiem kryzysu gospodarczego oraz wprowadzenia nowych regulacji prawnych, polegających na uzyskaniu przez potencjalnych przesiedleńców tzw. listów gwarancyjnych od przyszłych pracodawców, którzy powinni zabezpieczyć dla przesiedlających się miejsca pracy. Nie bez znaczenia okazał się też kryzys na rynku mieszkaniowym¹⁶.

Najwięcej Rosjan przesiedliło się z Kazachstanu, Kirgizji, Tadżykistanu, Ukrainy, Mołdawii i Białorusi. Łącznie do Obwodu przybyli przesiedleńcy z 26 krajów Europy, Azji, Afryki i Ameryki. Z państw bałtyckich głównie z powodu różnicy w poziomie życia przesiedliło się niewiele osób (w 2009 r. 100 z Łotwy i 48 z Litwy). Z tych samych przyczyn program ten jest atrakcyjny dla mieszkańców Azji Środkowej, którzy najliczniej przybywają nad Pregolę. Do Obwodu planuje się przesiedlić około tysiąca byłych wojskowych¹⁷. Przepelnienie domów dla przesiedleńców (ośrodek Siewiernyj w rejonie bagrationowskim) spowodowało, iż władze obwodowe zamierzają otworzyć podobny ośrodek w Oziersku i zbudować kolejne, w tym wykorzystać opuszczone obiekty wojskowe i straży granicznej. Program nie przewiduje obowiązkowego zabezpieczenia mieszkań przesiedleńcom. Często adaptują oni, na własny koszt, opuszczone domy głównie na wsiach.

W 2010 r. do Obwodu w ramach specjalnego programu migracyjnego przyjechały 3004 osoby z krajów WNP i państw bałtyckich. Od czerwca 2007 do grudnia 2010 r. do Obwodu, w ramach ogólnorozyjskiej akcji przesiedleńczej, przybyło ogółem jedynie 9,5 tys. osób.

Obwód nazywany „Specjalnym regionem wojskowym” lub „niezatapialnym lotniskowcem Rosji w centrum Europy” w 2010 r. zanotował ujemny przyrost naturalny. Liczba zgonów była wyższa o około 3 tys. od liczby urodzeń, jednak straty te równoważone są przez migracje

¹⁶ www.kaliningradka.ru (23.06.2010).

¹⁷ Z 6354 przesiedleńców (dane za październik 2009 r.) 2795 osób to uczestnicy programu, a 3559 osób to członkowie ich rodzin. Do władz obwodowych wpłynęło 9527 ankiet potencjalnych przesiedleńców. Władze spodziewały się przyjazdu 5275 uczestników programu i 7489 członków ich rodzin (ogółem 12 764 osób). Ze względów formalnych odrzucono 512 ankiet, a decyzje odmowne wydano w sprawie 3740 kandydatów, www.kaliningrad.ru (2.11.2009). Por też: *Einwanderung löst nicht das demographische Problem*, „Das Ostpreußenblatt” 2010, nr 3, s. 1.

głównie Rosjan z Kazachstanu oraz republik środkowo-azjatyckich byłego ZSRR¹⁸.

Stosunkowo niewielka atrakcyjność Obwodu dla przesiedleńców wynika z faktu, iż należy on do grupy dziesięciu rosyjskich regionów o najniższej średniej płacy (19,6 tys. rubli przy średniej ogólnorosyjskiej 22,6 tys. rubli) oraz wysokich kosztach utrzymania¹⁹.

W 2011 r. w Obwodzie zanotowano po raz kolejny ujemny przyrost naturalny. W pierwszym półroczu 2011 r. do Obwodu przybyło prawie 2 tys. osób, ubyło natomiast mniej. Dzięki programowi przesiedlenia rodaków z zagranicy, przy stałym ubytku naturalnym wynoszącym trzy tysiące osób rocznie, w Obwodzie zachowany jest dodatni bilans liczby ludności na bardzo niskim poziomie²⁰.

W 2012 r. Obwód Kaliningradzki zajmował dziewiąte miejsce w Rosji pod względem przyrostu migracyjnego. W trzech pierwszych kwartałach 2012 r. w Obwodzie osiedliło się ponad 22 tys. migrantów w ramach specjalnego programu rządowego, wyemigrowało natomiast 15 tys. osób. W strukturze Północno-Zachodnich Obwodów Federacji (PZOF). Obwód Kaliningradzki zajmuje trzecie miejsce pod względem przyrostu migracyjnego. Lepszy bilans posiadał jedynie Sankt Petersburg oraz Obwód Leningradzki. W większości regionów PZOF odnotowano ujemny przyrost naturalny, prócz Sankt Petersburga, Republiki Komi i Obwodu Murmańskiego. Pod względem przyrostu naturalnego Obwód Kaliningradzki zajmował w 2012 r. 42 miejsce w Rosji. Podobnie jak w poprzednich latach ujemny przyrost naturalny kompensowany jest napływem migrantów.

Poważnym problemem społecznym okazał się legalny i nielegalny napływ migrantów zarobkowych, którzy przybyli do Obwodu poza oficjalnym programem „powrotu Rosjan do ojczyzny”. Rok 2012 okazał się rekordowy pod względem napływu zarobkowych migrantów nie objętych specjalnym limitem i wymaganymi procedurami zatrudnienia. Gubernator Obwodu Nikołaj Cukanow apelował do władz w Moskwie o administracyjne ograniczenie liczby samolotów przybywających z państw azjatyckich WNP na lotnisko Chabrowo pod Kaliningradem. N. Cukonow

¹⁸ J. Rogoża, A. Wierzbowska-Miazga, I. Wiśniewska, *Wyspa na uwiezi. Kaliningrad między Moskwą a UE*, „Praca Ośrodka Studiów Wschodnich” nr 41, Warszawa 2012, s. 25.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ www.kaliningrad.gks.ru (10.04.2013).

w grudniu 2012 r. stwierdził, iż: „teraz do Kaliningradu są trzy rejsy w tygodniu tylko z Uzbekistanu. W ciągu pół roku 17 tysięcy Uzbeków przyjechało do regionu, i my nie wiemy gdzie oni są. Proszę ograniczyć liczbę rejsów”²¹. Według danych urzędowych służbom nie udało się ustalić jaki jest los 17 tys. migrantów zarobkowych, którzy przylecieli z lotniska w Duszanbe. Wśród ogółu przybyłych „gastarbeiterów”, 64,7% stanowią obywatele Uzbekistanu, 12,9% Ukrainy, 4,9% Litwy, 4,4% Tadżykistanu i 4,1% Kirgizji. W styczniu 2013 r. w Kaliningradzkiej Dumie Obwodowej miał miejsce specjalny „okrągły stół” w sprawie migracji. Duża liczba legalnych i nielegalnych migrantów z republik azjatyckich, najczęściej muzułmanów słabo znających język rosyjski i czyniących wiele, by sprowadzić swoją wielodzietną rodzinę, wywołują konflikty na tle narodowościowym i etnicznym. Powodem tych napięć jest m.in. wzrost zarejestrowanych przestępstw popełnionych przez obcokrajowców. Dominują w nich osoby przybyłe z Uzbekistanu, Kazachstanu oraz Azerbejdżanu, Armenii, Tadżykistanu i Turkmenii. Przeważają kradzieże, handel narkotykami, grabieże, rozboje i gwałty²².

Sytuacja gospodarcza Obwodu oraz ucieczka wielu młodych ludzi do dużych miast w Rosji, gdzie zarabia się więcej niż w Kaliningradzie, wymaga kontynuacji różnych form pozyskiwania siły roboczej. Najbardziej preferowany jest program przesiedlania Rosjan z zagranicy, w ramach którego do 2012 r. przybyło jedynie 19 236 osób z planowanych 300 tys.²³ Oczekiwane są zmiany w ustawodawstwie regionalnym, ułatwiające migrację zarobkową, m.in. poprzez gwarancję wysokości zarobków, atrakcyjne ubezpieczenia medyczne, zabezpieczenia powrotu itp. Spodziewany jest napływ wykwalifikowanej siły roboczej do kaliningradzkich fabryk, m.in. z sąsiedniej Białorusi i Polski. Tak np. władze miejskie Kaliningradu i Elbląga, które to miasta objęte są małym ruchem granicznym, który wszedł w życie 27 lipca 2012 r., rozważają możliwość zatrudnienia pracowników z Elbląga m.in. w firmie „Awtotor Holding SA” będącej montownią samochodów osobowych marki BMW²⁴. O specyfice rynku pracy w Obwodzie świadczy fakt, że za-

²¹ Cyt. za: T. Baryła, W. Hojszyk, *Procesy migracyjne*, „Regiony i Pogranicza. Kaliningrad. Fakty. Wydarzenia. Opinie” 2013, nr 1, s. 3.

²² Ibidem, s. 4–5.

²³ *Erfolgloser Versuch*, „Ostpreußenblatt”, 13.04.2013, s. 1.

²⁴ Ibidem.

mieszkuje w nim duża liczba wojskowych²⁵ oraz, występuje duża mobilność, o czym świadczy fakt, iż tylko 30% mieszkańców Obwodu urodziło się w regionie²⁶.

Migracje do regionu dodatkowej siły roboczej budzą społeczne kontrowersje, aż 72–73% Kaliningradczyków sądzi, że Obwodowi nie są potrzebni przesiedleńcy z krajów bliskiej zagranicy i innych regionów Rosji. Na pytanie, czy są gotowi ich przyjąć, aż 86,94% powiedziało – nie. Problem stosunku Kaliningradczyków do migrantów jest znacznie bardziej złożony, bowiem okazuje się, że nie sprowadza się tylko do najnowszej migracji, ale dotyczy też oceny migracji z poprzednich lat, kiedy to do Obwodu napłynęło ponad 100 tys. przesiedleńców, głównie z Kazachstanu. Istnieje wyczuwalny regionalny konflikt między „rdzennymi” mieszkańcami Obwodu a przesiedleńcami z Kazachstanu (stosunkowo młodymi i dobrze wykształconymi), który może pogłębić się w miarę napływu nowych przesiedleńców²⁷.

Niechęć do nowych przesiedleńców wynika także z faktu, iż obiecują im lepsze warunki startu w nowym miejscu zamieszkania oraz wyższe zarobki. Wskazuje się także, że w małych miastach i rejonach rolniczych Obwodu na jedno wolne miejsce pracy przypada kilkadziesiąt, a nawet kilkaset zarejestrowanych bezrobotnych. Szczególnie trudna jest sytuacja w obszarach wiejskich, gdzie ma miejsce strukturalne bezrobocie oraz najwyższy poziom śmiertelności oraz patologii społecznych, w tym szczególnie alkoholizmu²⁸.

W najbliższych latach należy się liczyć ze wzrostem napływu rosyjskiej siły roboczej do Obwodu Kaliningradzkiego, co spowodowane jest ujemnym przyrostem naturalnym oraz emigracją młodych i dynamicznych mieszkańców Obwodu, głównie do dużych ośrodków miejskich w centralnej Rosji. Skala napływu nowych osadników w zasadniczy sposób odbiega od oczekiwań miejscowych władz.

²⁵ Por. A. Sakson, *Geostrategiczne aspekty „problemu kaliningradzkiego”*, „Przegląd Bezpieczeństwa” 2011, nr 2, s. 161–184.

²⁶ Por. A. Sakson, *Od Kłajpedy do Olsztyna. Współcześni mieszkańcy byłych Prus Wschodnich: Kraj Kłajpedzki, Obwód Kaliningradzki, Warmia i Mazury*, Poznań 2011, s. 530–543.

²⁷ M. Rosental-Kappi, *Chefsache Migrationspolitik. Putin will illegale Einwanderung nach Russland eindämmen*, „Preußische Allgemeine Zeitung”, 27.04.2013, s. 6.

²⁸ www.rosbalt.ru (2.03.2013).

Demographic changes and migration processes in the Kaliningrad Oblast of the Russian Federation**Summary**

Contemporary Russia is going through the most severe demographic crisis in her history. The situation is particularly adverse in the Kaliningrad Oblast of the Russian Federation, which borders Poland. Since 2007, its authorities have been implementing a special program to repatriate Russians from abroad. Up to 2012, 19,000 Russian settlers came to the Oblast, while the authorities had expected over 300,000 individuals. The reasons are deemed to be the relatively low earnings in the Oblast and its being an exclave.

